

Postępowanie zgodnie z sumieniem jest obowiązkiem lekarza - orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego w sprawie klauzuli sumienia

Naczelna Rada Lekarska w dniu 7 października 2015 roku wygrała zainicjowaną przez siebie sprawę przed Trybunałem Konstytucyjnym w dwóch zakresach związanych z odmową przez lekarza udzielania świadczenia zdrowotnego z powołaniem się na klauzulę sumienia (art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty).

Po blisko 12. godzinach rozprawy Trybunał Konstytucyjny zgodził się z Naczelną Radą Lekarską, że obowiązek wskazania przez lekarza powołującego się na klauzulę sumienia realnych możliwości uzyskania tego świadczenia u innego lekarza lub w podmiocie leczniczym jest niezgodny z Konstytucją RP dlatego, że w sposób nieproporcjonalny narusza wolność sumienia lekarza. Trybunał dodał, że naruszeniem wolności sumienia lekarza jest nałożenie na niego obowiązku udzielenia realnej pomocy w uzyskaniu tego świadczenia u innego lekarza. Ponadto Trybunał uznał, że lekarz nie ma dostatecznych podstaw do pozyskiwania informacji, którzy inni lekarze będą gotowi wykonać dane świadczenie, co więcej Trybunał uzasadnił, że pozyskanie takich danych mogłoby nawet odbywać się z naruszeniem prawa.

Trybunał podzielił zdanie Naczelnej Rady Lekarskiej, że niezgodne z Konstytucją jest ograniczenie możliwości powołania się przez lekarza na klauzulę sumienia „w innych przypadkach niecierpiących zwłoki” uznając, że zapis ten jest niezgodny z zasadą prawidłowej legislacji. Istotne jest również to, że Trybunał wyraźnie wskazał, że przy analizie zaskarżonego przez Naczelną Radę Lekarską przepisu nie potrafi zidentyfikować innego konkurencyjnego dobra, z racji którego ustawodawca ograniczył lekarzom wolność sumienia.

W uzasadnieniu Trybunał Konstytucyjny zaznaczył, że postępowanie zgodnie z sumieniem jest obowiązkiem lekarza. Trybunał Konstytucyjny przywołał w uzasadnieniu zapisy Kodeksu Etyki Lekarskiej, które nakazują lekarzowi działać zgodnie ze swoim sumieniem, wzmacniając to dodatkowo ważnym stwierdzeniem, że zapisy Kodeksu Etyki Lekarskiej są, na mocy art. 4 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty, elementem porządku prawnego, który lekarze powinni stosować.

Trybunał nie podzielił natomiast zdania Naczelnej Rady Lekarskiej, że niezgodny z Konstytucją jest nałożony na lekarza wykonującego zawód na podstawie stosunku pracy lub w ramach służby obowiązek uprzedniego powiadomienia na piśmie przełożonego o odmowie wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem. Trybunał stwierdził, że lekarz ma obowiązek powiadamiania pracodawcy o woli powstrzymania się od określonych świadczeń w sposób jawny. Za zgodny z Konstytucją Trybunał uznał także obowiązek odnotowania i uzasadnienia korzystania z klauzuli sumienia w dokumentacji medycznej.

W ustnych motywach uzasadnienia wyroku Trybunał Konstytucyjny wskazał ponadto, że ani Ministerstwo Zdrowia ani Narodowy Fundusz Zdrowia nie powinny narzucać podmiotowi leczniczemu obowiązku wykonywania świadczeń „drażliwych” jeżeli nie dysponuje on kadrą gotową do ich wykonywania.

Prezes NRL Maciej Hamankiewicz: „Jestem zadowolony z wyroku Trybunału Konstytucyjnego. Wszyscy uczestnicy postępowania w tym Ministerstwo Zdrowia, Sejm RP i Prokurator Generalny w

pisemnych stanowiskach złożonych w Trybunale uznawali wniosek NRL za niezasadny. To ogromny sukces Naczelnej Rady Lekarskiej i udowodnienie całemu światu w tym Sejmowi RP, Ministerstwu Zdrowia, Prokuratorowi Generalnemu, Komitetowi Bioetyki Polskiej Akademii Nauk, że w ustawie o zawodach lekarza i lekarza dentysty w sposób niekonstytucyjny ograniczono wolność sumienia lekarza. Dla NRL zawsze było oczywiste, że obowiązek wskazania realnych możliwości uzyskania świadczenia u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym nie powinien być obowiązkiem lekarza. Cieszę się, że tą oczywistość zauważył Trybunał. Również zauważenie niedookreśloności pojęcia innych przypadków niecierpiących zwłoki przez Trybunał jest powodem do zadowolenia."

Orzeczenie Trybunału wejdzie w życie z dniem opublikowania w Dzienniku Ustaw.

Pierwsze działania mające na celu wywołanie dyskusji na temat klauzuli sumienia NRL podjęła już 7 października 2010 r., wystosowując list do europarlamentarzystów.

Informacja pełnomocnika procesowego Naczelnej Rady Lekarskiej w związku z orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego w sprawie klauzuli sumienia:

7 października 2015 Trybunał Konstytucyjny wydał wyrok w sprawie z wniosku Naczelnej Rady Lekarskiej, która zakwestionowała przepis art. 39 w zw. z art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty, uniemożliwiające lekarzowi odmowę wykonania świadczenia, w szczególności świadczenia nieterapeutycznego, gdy odmowa ta nie skutkowałą zagrożeniem utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu pacjenta. Konsekwencje wyroku Trybunału będzie można w pełni ustalić dopiero po analizie pisemnego uzasadnienia tego rozstrzygnięcia. Niemniej jednak, w trakcie rozprawy, Trybunał podał obszernie motywy uzasadnienia, które pozwalają na rekonstrukcję kilku jego podstawowych poglądów. Poniżej przedstawiam te z nich, których uwzględnienie w codziennej praktyce uważam za niecierpiące zwłoki.

Po pierwsze, Trybunał uznał, że działanie w zgodzie z sumieniem jest obowiązkiem lekarza. Wpisuje się w istotę etosu zawodu lekarza i wynika z wewnętrznych celów medycyny.

Po drugie, Trybunał uznał, że w sytuacji skorzystania ze sprzeciwu sumienia i odmowy wykonania świadczenia, lekarz nie ma obowiązku współpracować w zapewnieniu pacjentowi realnej możliwości udzielenia tego świadczenia, w tym przez wskazanie innego lekarza lub podmiotu leczniczego. Trybunał wyraźnie podkreślił, że dostarczenie pacjentowi informacji o miejscu, gdzie uzyskanie takich świadczeń jest realnie możliwe, leży po stronie władz publicznych, ewentualnie osób kierujących podmiotami leczniczymi, które są stroną kontraktu na tę konkretną usługę ze środków NFZ.

Po trzecie, konsekwencją tego stanowiska Trybunału jest z jednej strony potrzeba zwiększenia dostępności informacji o możliwości uzyskania świadczenia drażliwego, które musi zapewnić organ państwa lub kierownik podmiotu leczniczego. Z drugiej zaś prowadzi to do zanegowania zasadności postępowania lekarzy, którzy nie uprzedziwszy o woli korzystania ze sprzeciwu sumienia w odniesieniu do pewnych kategorii świadczeń, będą chcieli wobec konkretnego pacjenta z takiej odmowy korzystać, w szczególności nie powołując się na klauzulę sumienia i nie informując uprzednio przełożonego. W tym wypadku wyrok Trybunału stanowi pełne rozpoznanie etosu zawodu lekarza, który z jednej strony musi mieć możliwość rozstrzygnięcia we własnym sumieniu zakresu związania się zobowiązaniem wynikającym z przyrzeczenia lekarskiego, a z drugiej zaś - nie może nadużyć wrażliwości pacjenta, który przychodzi do lekarza w przekonaniu, że ten takiego świadczenia mu udzieli.

Po czwarte, Trybunał kwestionując ograniczenie wolności sumienia lekarza w „innych przypadkach niecierpiących zwłoki” wyznaczył jasne granice korzystania z wolności sumienia. Obecnie lekarzowi nie wolno korzystać z klauzuli sumienia tylko gdy zachodzi przesłanka zagrożenia życia czy zdrowia pacjenta.

Po piąte, zdaniem Trybunału, korzystanie ze sprzeciwu sumienia w celu odmowy wykonywania pewnych świadczeń, zwłaszcza świadczeń niemających celu terapeutycznego, musi się odbywać w sposób jawny, zarówno w relacji do pacjenta, jak i pracodawcy (przełożonego). Sędziowie opowiedzieli się za stanowiskiem, w myśl którego lekarz ma obowiązek uprzedniego poinformowania przełożonego w formie pisemnej o kategoriach świadczeń, których nie będzie wykonywał ze względu na konflikt sumienia.

Celem obowiązku informacyjnego, jaki spoczywa na lekarzu, jest umożliwienie takiej organizacji

pracy podmiotu leczniczego, który zobowiązał się do wykonywania świadczeń drażliwych, by pacjenci mogli uzyskać świadczenia bezpośrednio u pierwszego lekarza danej specjalizacji, do którego zostaną skierowani w placówce.

Po szóste, Trybunał wskazał również, że gdy lekarz odmawia wykonania świadczenia z uwagi na sprzeciw sumienia obowiązany jest odnotować fakt odmowy udzielenia świadczenia w dokumentacji medycznej, przy czym może ograniczyć swoje uzasadnienie ogólnym wskazaniem klauzuli sumienia, jako powodu decyzji. Nie jest konieczne szersze podawanie uzasadnienia odwołującego się do przekonań moralnych lekarza, ale konieczne jest odnotowanie, że nie zachodzi przypadek zagrożenia życia lub poważnego zagrożenia zdrowia pacjenta.

Nie ma wątpliwości, że lekarzowi nie wolno jest skorzystać ze sprzeciwu sumienia w odniesieniu do świadczenia, które jest nakierowane na ratowanie życia lub też na usuwanie poważnego niebezpieczeństwa, nawet pośredniego, dla życia lub zdrowia pacjenta. Należy jednak zaznaczyć, że to zagadnienie nie było przez NRL kwestionowane.

Jako ostateczne zagadnienie należy podnieść kwestię uprzedniego poinformowania przełożonego o woli odmowy wykonywania określonej kategorii świadczeń. Trybunał wskazał w tym miejscu na dwie bardzo istotne kwestie. Po pierwsze, zdaniem Trybunału, po stronie Ministra Zdrowia konieczna jest modyfikacja zasad kontraktowania świadczeń pomiędzy NFZ a podmiotami leczniczymi w taki sposób, aby umożliwić tym podmiotom wyłączenie szczególnych kategorii świadczeń, z ogólnego rodzaju świadczeń, jakie zostają zakontraktowane. Po drugie, Trybunał uznał, że informacja o sprzeciwie sumienia jest należna pracodawcy po zawarciu umowy o pracę, a zatem nie może być informacją uzyskiwaną podczas rozmowy kwalifikacyjnej wbrew woli kandydata. Podejmowanie decyzji o zatrudnieniu w oparciu o taką informację, będzie nosić w mojej ocenie znamiona niesłusznej dyskryminacji.

Od momentu wejścia w życie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego w omawianej sprawie, lekarz, który będzie korzystał z klauzuli sumienia powinien:

1. Powiadomić przełożonego odpowiedzialnego za organizację pracy w podmiocie leczniczym, na piśmie, o kategoriach świadczeń, które chce objąć odmową. Pismo takie powinno precyzować te świadczenia rodzajowo, jednak na tyle konkretnie, by nie powstawała wątpliwość co do zakresu wyłączenia. W piśmie tym należy powołać się na sprzeciw sumienia i odwołać się do odpowiedniego fragmentu zobowiązania wynikającego z przyrzeczenia lekarskiego. Pismo to należy oznaczyć przy tym w nagłówku jako „poufne” i skierować do przełożonego (optymalnie: bezpośrednio przełożonego i kierownika podmiotu leczniczego).
2. W przypadku skierowania w ramach praktyki do tego lekarza w tym podmiocie pacjenta, który będzie oczekiwał udzielenia drażliwego świadczenia zdrowotnego, należy powołać się na odmowę zgłoszoną przełożonemu i odnotować konkretną decyzję w indywidualnej sprawie w dokumentacji medycznej, powołując jako uzasadnienie fakt zastrzeżenia klauzuli sumienia.
3. Ze względu na to, że Trybunał nie sprecyzował, czy można w wypadku indywidualnym skorzystać z klauzuli sumienia w innych przypadkach niż te, o których uprzednio powiadomiono przełożonego, należy zadbać o to, by wyłączenie kategorii świadczeń, sformułowane względem przełożonego, było pełne. W przypadkach skrajnych należy powiadomić przełożonego przed odmową udzielenia świadczenia konkretnej osobie tak, by mógł on zorganizować pomoc dla tej osoby w ramach podmiotu leczniczego.
4. Kierownicy podmiotów leczniczych, którzy nie chcą lub nie mogą ze względu na skład personelu wykonywać określonej kategorii świadczeń, powinni zawrzeć umowę podwykonawczą z innym podmiotem leczniczym albo notyfikować brak możliwości realizacji danej kategorii świadczeń u płatnika. W przyszłości należy zawrzeć takie wyłączenie w odpowiednim postanowieniu umownym kontraktu z Narodowym Funduszem Zdrowia.
5. W przypadku, gdyby z powodu powoływania się na klauzulę sumienia lekarza spotkały zachowania dyskryminacyjne, należy powiadomić o tym właściwą radę lekarską lub wystąpić z odpowiednim roszczeniem względem pracodawcy.

Wyrok TK jest wiążący od momentu opublikowania jego sentencji w Dzienniku Ustaw (nastąpi to w czasie kilku najbliższych tygodni). W tym momencie tracą moc obowiązującą przepisy art. 39 w związku z art. 30 ustawy o wykonywaniu zawodu lekarza i lekarza dentystry w takim zakresie, w

jakim zobowiązują lekarza do udzielenia świadczenia zdrowotnego, które nie jest związane z ratowaniem życia i zdrowia, a sprzeczne jest z sumieniem lekarza. Moc obowiązującą utraci również przepis, który nakłada na lekarza obowiązek wskazania pacjentowi realnej możliwości uzyskania w innym miejscu świadczenia, którego wykonania lekarz odmawia w związku z powołaniem się na klauzulę sumienia. Jestem zdania, że zaktualizują się wówczas wszystkie obowiązki indywidualnych lekarzy wynikające z określonego sposobu wykładni przepisów, omówionej powyżej, jaką przyjął Trybunał Konstytucyjny. Po opublikowaniu uzasadnienia wyroku Trybunału Konstytucyjnego będę informował Naczelną Radę Lekarską o bardziej rozbudowanych wnioskach wynikających z tego orzeczenia.

prof. UW dr hab. Michał Królikowski, adwokat

Uchwała nr 3/14/VI z dnia 21 lutego 2014 r. Naczelnej Rady Lekarskiej dotyczyła wniosku do Trybunału Konstytucyjnego o orzeczenie, że:

I. Artykuł 39 zd. 1 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (tzw. klauzula sumienia), w części określonej słowami „z zastrzeżeniem art. 30” jest niezgodny z art. 2, art. 53 ust. 1 oraz art. 65 ust. 1 w zw. z art. 30 i art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz z art. 18 ust. 1 i 2 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 r. w zakresie, w jakim nakłada na lekarza obowiązek wykonania niezgodnego z jego sumieniem świadczenia zdrowotnego, pomimo, że zwłoka w udzieleniu tego świadczenia nie spowodowałaby niebezpieczeństwa utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia.

- a w przypadku nieuwzględnienia wniosku w ww. zakresie – o orzeczenie, że:

Artykuł 30 w związku z art. 39 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty w zakresie, w jakim nakłada na lekarza obowiązek wykonania niezgodnych z jego sumieniem świadczeń zdrowotnych, niebędących świadczeniami leczniczymi (służącymi zachowaniu, ratowaniu, przywracaniu i poprawie zdrowia) jest niezgodny z art. 2, art. 53 ust. 1 oraz art. 65 ust. 1 w zw. z art. 30 i art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz z art. 18 ust. 1 i 2 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 r.

II. Artykuł 39 zd. 1 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty w części określonej słowami „z tym że ma obowiązek wskazać realne możliwości uzyskania tego świadczenia u innego lekarza lub w podmiocie leczniczym” jest niezgodny z art. 2, art. 53 ust. 1 oraz art. 65 ust. 1 w zw. z art. 30 i art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przez to, że nakłada na lekarza powstrzymującego się od wykonania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem ciężar zagwarantowania uzyskania tych świadczeń u innego lekarza lub w podmiocie leczniczym, co czyni iluzorycznym prawo do wolności sumienia.

III. Artykuł 39 zd. 2 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty w zakresie w jakim zobowiązuje lekarza wykonującego zawód na podstawie stosunku pracy lub w ramach służby korzystającego z prawa do odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem do uprzedniego powiadomienia na piśmie przełożonego jest niezgodny z art. 53 ust. 7 oraz z art. 2, art. 53 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

IV. Artykuł 39 zd. 1 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty w zakresie w jakim zobowiązuje lekarza korzystającego z prawa do odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem do uzasadnienia i odnotowania tego faktu w dokumentacji medycznej, jest niezgodny z art. 53 ust. 7 oraz z art. 2, art. 53 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Naczelna Rada Lekarska upoważniła Prezesa Naczelnej Rady Lekarskiej Macieja Hamankiewicza do sporządzenia i złożenia ww. wniosków do Trybunału Konstytucyjnego oraz reprezentowania Naczelnej Rady Lekarskiej w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym, z prawem udzielenia pełnomocnictwa.

(oprac. KS/MK)

